

DZIEJE KATOLICKIEJ PLACÓWKI DUSZPASTERSKIEJ W MORĄGU W XIX WIEKU

Słowa kluczowe: Prusy Wschodnie, Niemcy w XIX i pierwszej połowie XX wieku, diecezja chełmińska, diecezja warmińska, budownictwo kościelne, finansowanie parafii, Kościół katolicki w diasporze

Key words: East Prussia, Germany in the 19th and the first half of the 20th century, The Diocese of Warmia, The Bishopric of Culm, Religious buildings, The funding of a parish, The Catholic Church in diaspora

Schlüsselworte: Ostpreußen, Deutschland im 19. Jh. und in der ersten Hälfte des 20. Jh., Die Kulmer Diözese, Die ermländische Diözese, Sakrales Bauwesen, Finanzierung der Kirchengemeinde, Katholische Kirche in der Diaspora

Na temat historii Morąga wydano dotychczas wiele publikacji, zarówno w języku niemieckim, jak i polskim. Na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza przedwojenna monografia autorstwa morąskiego burmistrza A. Weyde *Mohrungen in Ostpreußen*¹ oraz prace zbiorowe pt. *Aus Vergangenheit und Gegenwart des Kreises Mohrungen*² i *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*³. Wprawdzie wnoszą one cenne informacje na temat wspomnianego miasta i powiatu w XIX wieku, jednak pomijają bądź traktują marginalnie historię katolickiej placówki duszpasterskiej w tym okresie. Niestety, większość źródeł bezpośrednich dotyczących omawianego zagadnienia, zdeponowanych w tzw. archiwum bieżącym Kurii Biskupiej we Fromborku oraz archiwum diecezjalnym w Pelplinie spłonęło w czasie drugiej wojny światowej⁴. Aby uzupełnić informacje dotyczące genezy, powstania i funkcjonowania dziewiętnastowiecznej stacji misyjnej w Morągu należy przede wszystkim

---

* Ks. Marek Jodkowski – doktor historii Kościoła, magister historii sztuki i archiwista. Pracuje jako adiunkt na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie. Zajmuje się historią kultury materialnej, historią Warmii w XIX i XX wieku, kampanologią historyczną i ikonografią chrześcijańską.

¹ A. W e y d e, *Mohrungen in Ostpreußen*, Mohrungen 1927.

² *Aus Vergangenheit und Gegenwart des Kreises Mohrungen*, Mohrungen 1930.

³ *Morąg. Z dziejów miasta i powiatu*, Olsztyn 1973.

⁴ Zob. A. K o p i c z k o, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 10–11; A. L i e d t k e, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej do 1945 roku*, Pelplin 1994, s. 106.

skoncentrować się na analizie artykułów i notatek prasowych z tamtego okresu oraz archiwaliów zgromadzonych w Archiwum Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego, mieszczącym się w Bonifatiuswerk w Paderborn. Stowarzyszenie wspierało bowiem Kościół katolicki w diasporze, przekazując fundusze na organizację sieci parafialnej i rozwój duszpasterstwa.

RYS HISTORYCZNY

Na początku lat dwudziestych XIX wieku przeprowadzono nowy podział administracyjny diecezji katolickich w Prusach, dzięki któremu opiece pastoralnej Kościoła powierzono obszary diaspory o zdecydowanej przewadze wyznania luterńskiego, do której zaliczał się m.in. powiat morąski. Przypięczętowaniem wspomnianej reformy administracyjnej na tym obszarze okazał się dekret cyrkumskrypcyjny Stolicy Apostolskiej z 15 maja 1859 r., w którym potwierdzono przynależność okazałej części powiatu morąskiego wraz z Morągiem i Zalewem do diecezji chełmińskiej. Z kolei Miłakowo wraz z okolicznymi miejscowościami, jak również obszary od strony Dzierzgonia znajdujące się w zachodniej części powiatu podporządkowano diecezji warmińskiej. Zgodnie z powszechnym spisem ludności z 1885 r. powiat morąski liczył 55 779 mieszkańców, wśród których było 1619 katolików. W większości pochodzili oni z terenów historycznej Warmii. W Miłakowie i okolicach mieszkało wówczas 952 katolików, na obszarach przyporządkowanych do Dzierzgonia – 158, zaś w licznych miejscowościach powiatu będących w granicach diecezji chełmińskiej – 509. Z tej liczby 81 należało do Morąga, 39 do Zalewa, 26 do Małdyt, itd. Nad tą częścią powiatu, która należała do diecezji warmińskiej opiekę duszpasterską sprawowali księża z Miłakowa (należącego wcześniej do Ełdyt) i Dzierzgonia. Z kolei w części chełmińskiej pastoralna opieka nad ludnością nie była odpowiednio uregulowana. Aby zadośćuczynić obowiązkowi przyjęcia komunii św. wielkanocnej, część katolików z tych obszarów korzystała sporadycznie z posługi sakramentalnej w utworzonej w 1853 r. stacji misyjnej w Ostródzie. Inni podróżowali do Nowego Kawkowa, a nawet Ornety. Wspomniane parafie z terenów diecezji warmińskiej zasięgiem oddziaływania przekraczały zatem granice lokalnego Kościoła. Genezę takiego stanu rzeczy należało upatrywać przede wszystkim w proveniencji katolickiej ludności powiatu morąskiego, która na Warmii posiadała swoich krewnych. Zdarzało się niejednokrotnie, że powierzano im nawet tymczasowo dzieci, które w warmińskich parafiach brały udział w przygotowaniu do przyjęcia Pierwszej Komunii św.⁵

W 1862 r. południowa część powiatu morąskiego, która znajdowała się poza zasięgiem działalności duszpasterskiej proboszcza z Ełdyt, została podporządkowana duszpasterzowi z Nowego Kawkowa. Dla zachodniej części powiatu od 1864 r. sprawowano msze św. raz w roku w Zalewie, początkowo przez duszpasterzy z Dzierzgonia, zaś od 1872 r. przez kuratusa suskiego. Wielokrotnie podejmowa-

---

⁵ *Bitte um eine Gabe für den Bau eines Missionshauses nebst Kapelle in der Kreisstadt Mohrungen*, „Bonifatiusblatt“ 1889, nr 5, s. 66. Na temat zaludnienia Morąga w XIX wieku zob. A. W e y d e, dz. cyt., s. 125.

no bezskuteczne starania dotyczące utworzenia prowizorycznej kaplicy w Zalewie. Dopiero od 1883 r. jedna ze szlacheckich rodzin użyczyła swojego mieszkania na cele kultu⁶. W 1869 r. biskup warmiński zgodził się, aby kuratus Anton Gerigk z Miłakowa otoczył pastoralną opieką morąskich katolików. Pierwszą mszę św. po okresie reformacji odprawił dla miejscowej ludności 17 października 1869 r. Odtąd cztery razy w roku sprawował nabożeństwa dla około 120 wiernych w różnych lokalach adoptowanych prowizorycznie na cele kultu⁷. Następnie przez dłuższy czas wynajmowano pomieszczenie w gospodzie „Gasthof zur Ostbahn”, która znajdowała się początkowo w posiadaniu katolickiego właściciela, potem zaś przeszła na własność przychylnego katolikom protestanta. Po tym jak ks. Gerigk został przeniesiony z Miłakowa, jego następcą – ks. August Blank aż do swojej śmierci w 1880 r. kontynuował działalność duszpasterską w Morągu. Zabiegał przede wszystkim o kupno parceli w tym mieście, która stałaby się podstawą do erygowania stacji misyjnej. Wybrano nawet odpowiednią nieruchomości, jednakże nie doszło do sfinalizowania transakcji⁸. Wraz ze śmiercią wspomnianego duszpasterza przez cztery lata ludność katolicka Morąga była pozbawiona usługi kapłańskiej. Ewentualne odwiedziny chorych bądź sprawy związane z zawarciem sakramentu małżeństwa nadzorował proboszcz z Ełdyt Wielkich. W drugi dzień świąt Bożego Narodzenia 1884 r. kuratus Anton Malies z Pasłęka odprawił w Morągu pierwszą od ponad czterech lat mszę św.⁹ Nabożeństwa nadal sprawowano w gospodzie, gdzie za dwa pomieszczenia, w których odprawiano w ciągu roku cztery msze św. płacono czynsz w wysokości 60 marek¹⁰.

W 1888 r., w powiecie morąskim liczba katolików wynosiła 1619 na 55 869 mieszkańców. Katolicki duchowny przebywał jedynie w Miłakowie, które znajdowało się na obszarze diecezji warmińskiej. Nad Morągiem i Zalewem opiekę duszpasterską sprawował, oprócz proboszcza z Pasłęka, również kuratus z Susza. Nadal celebrowali oni jedynie cztery razy w roku nabożeństwa dla morąskich katolików. W tym czasie lekcji religii udzielano w prywatnym mieszkaniu¹¹. Na obszarze morąskiej stacji misyjnej mieszkało 137 katolików (w tym 73 w Morągu). Liczba rodzin

⁶ *Bitte um eine Gabe für den Bau eines Missionshauses nebst Kapelle in der Kreisstadt Mohrunge*, art. cyt., s. 67.

⁷ Tamże; „Amtliches Kirchenblatt für die Diözese Culm“ (dalej: Amtl. Kirchenblatt) 1870, s. 12; *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, Pelplin 1904, s. 385; W. B a r c z e w s k i, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, wyd. 2, Olsztyn 1925, s. 99; A. K o p i c z k o, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003, s. 76; P. R o m a h n, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927, s. 122; J. W i ś n i e w s k i, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, cz. 1, Elbląg 1999, s. 285.

⁸ *Bitte um eine Gabe für den Bau eines Missionshauses nebst Kapelle in der Kreisstadt Mohrunge*, art. cyt., s. 67; *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, dz. cyt., s. 385; A. K o p i c z k o, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, dz. cyt., s. 24; W. Z a w a d z k i, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000, s. 75.

⁹ *Bitte um eine Gabe für den Bau eines Missionshauses nebst Kapelle in der Kreisstadt Mohrunge*, art. cyt., s. 67; P. R o m a h n, dz. cyt., s. 122.

¹⁰ Archiwum Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn (dalej: Arch. Paderborn), Teczka: Mohrunge (16 X 1888).

¹¹ Amtl. Kirchenblatt, 1889, s. 18.

katolickich wynosiła 33, natomiast dzieci objętych obowiązkiem nauczania – 12. Uczęszczali oni do szkoły protestanckiej¹². W niedzielnych nabożeństwach brało udział od 36 (w dniu 2 kwietnia) do 60 wiernych (21 maja). W tym czasie odnotowano 7 chrztów i pogrzeb; nie zgłoszono wówczas żadnego ślubu¹³. Warto nadmienić, że powiat morąski był jedynym w diecezji chełmińskiej, w którym katolicy nie mieli możliwości uczestniczenia w pełni w życiu sakramentalnym¹⁴.

Aby zadośćuczynić potrzebom religijnym miejscowej ludności władze diecezji chełmińskiej kupiły w Morągu parcelę o powierzchni 80,63 arów przy ówczesnej ul. Kolejowej za 1800 marek. Zamierzano na niej wybudować dom misyjny wraz z kaplicą. Stosowne pozwolenie władz państwowych na tę inwestycję otrzymano 29 października 1888 r.¹⁵. Zakończenie prac zaplanowano na miesiące wakacyjne 1889 r.¹⁶. Niestety, przeszkodą w realizacji powyższych zamierzeń były zbyt skromne fundusze, dlatego odstąpiono tymczasowo od budowy plebanii, a prace przy wznoszeniu nowego obiektu sakralnego rozpoczęto dopiero w 1892 r.¹⁷.

Uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego, której przewodniczył ks. Andreas Wunderlich, miała miejsce 3 sierpnia 1892 r. Spośród duchowieństwa byli obecni również ks. Franz Klein z Miłakowa, ks. Johannes Kuhnigk z Jonkowa i ks. Karl Tiedmann z Nowego Kawkowa. Nie zabrakło także władz miasta. Na uroczystość przybył także radca sądu krajowego (Landgerichtsrat) a jednocześnie poseł Partii Centrum – Krebs z Miłakowa, który uczestniczył później w poświęceniu nowego obiektu sakralnego¹⁸. Plany architektoniczne opracował królewski radca budowlany Otto z Chojnic. Monitorowanie prac budowlanych powierzono powiatowemu inspektorowi budowlanemu Ehrhardtowi z Morąga, zaś jako wykonawcę zatrudniono przedsiębiorcę budowlanego Hildebrandta z Małdyt. Należy dodać, że tymczasowo zrezygnowano z budowy wieży¹⁹.

Ostatecznie wzniesiono świątynię w stylu neogotyckim z czerwonej cegły. Trzy dzwony o wadze 310, 205 i 17 kg, odlane przez Jeana Colliera z Gdańska, zawieszono na szczycie zachodnim kościoła²⁰. Okna prezbiterium ozdobiono witrażami autorstwa A. Rednera z Wrocławia. W środkowym przedstawiono św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus wzorując się na obrazie Carla Müllera, natomiast w dwóch pozostałych – dekorację dywanową. Nastawę ołtarzową, ambonę, balustradę ołtarzową i chrzcielnicę wykonał z drewna dębowego stolarz artystyczny Zindler z Chojnic. Konfesjonał, ławki, empore organową zrobiono z drewna sosnowego, które pokryto farbą imitującą dąb. W 1893 r. brakowało jeszcze organów. Wnętrze

¹² Arch. Paderborn, Teczka: Mohrungen (16 X 1888).

¹³ Tamże.

¹⁴ *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen*, „Bonifatiusblatt“ 1890, nr 2, s. 22.

¹⁵ *Bitte um eine Gabe für den Bau eines Missionshauses nebst Kapelle in der Kreisstadt Mohrungen*, art. cyt., s. 67.

¹⁶ Amtl. Kirchenblatt, 1889, s. 17–18.

¹⁷ P. R o m a h n, dz. cyt., s. 122. Zob. także Amtl. Kirchenblatt, 1899, s. 59.

¹⁸ C. L ü d t k e, *Die Missionsstation Mohrungen in Ostpreußen (Diözese Culm)*, „Bonifatiusblatt“ 1893, nr 12, s. 198.

¹⁹ Tamże.

²⁰ APO 367/383, k. 1; M. J o d k o w s k i, *Budownictwo sakralne diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2011, s. 98; C. L ü d t k e, art. cyt., s. 198.

świętyni wymalował rządowy radca budowlany (Regierungs-Baurat) Bessel-Lorck z Królewca. W charakterze ślusarza zatrudniono natomiast Mosera i Liona z Olsztyna²¹. Uroczystość poświęcenia świątyni ku czci św. Józefa, której przewodniczył wikariusz generalny diecezji chełmińskiej Klemens Martin Lüdtkke, odbyła się 4 października 1893 r.²². Dzień wcześniej dokonano odbioru technicznego obiektu sakralnego. Uczestniczyli w nim powiatowy inspektor budowlany Ehrhardt wraz z proboszczem pasłęckim Josephem Kolbergiem i przedsiębiorcą budowlanym Hildebrandtem. Władze diecezji chełmińskiej reprezentował wspomniany wikariusz generalny Lüdtkke, który przekazał klucze do kościoła proboszczowi z Pasłęka. Był on bowiem tymczasowo odpowiedzialny za duszpasterstwo w Morągu. Warto wspomnieć, że co tydzień udzielał lekcji religii 18 katolickim dzieciom w tym mieście. Na poświęcenie kościoła przyjechało 14 księży, w tym 11 z diecezji warmińskiej i 3 z diecezji chełmińskiej. Na czele delegacji księży warmińskich stał archiprezbiter ornecki ks. Anton Gerigk, który 24 lata wcześniej odprawił pierwszą mszę św. w Morągu. Oprócz niego przybyli również ks. Johannes Heller z Dzierzgonia, ks. dziekan Augustin Zagermann z Elbląga, ks. Karl Thiedmann z Nowego Kawkowa, ks. Joseph Preuschoff z Tolkmicka, ks. Johannes Kunigk z Jonkowa, ks. Anton Malies z Błudowa, ks. Heinrich Zett z parafii Marynowy, ks. Fritz Brock z Pangritz-Colonie (od 1913 r. dzielnica Elbląga), ks. Joseph Kolberg z Pasłęka i ks. Franz Klein z Miłakowa. Diecezję chełmińską, w której odległość z Morąga do najbliższych parafii wynosiła 5 i 6 mil, reprezentował oprócz wspomnianego wikariusza generalnego również regens Seminarium Duchownego w Pelplinie i kanonik gremialny Kapituły Katedralnej ks. Augustyn Rosentreter oraz dziekan tczewski ks. Robert Sawicki. Towarzystwo św. Cecylii z Olsztyna śpiewało podczas uroczystej sumy mszę łacińską, zaś na zakończenie – hymn *Te Deum*. Niestety, nie można było użyć wypożyczonej na tę okoliczność fisharmonii, ponieważ się rozstroiła²³.

Po uroczystym obejściu kościoła, w trakcie którego wikariuszowi generalnemu Lüdtkke asystowali ks. Zagermann i ks. Zett, poświęcono wnętrze świątyni. Następnie 14 zgromadzonych księży śpiewało *Litanie do Wszystkich Świętych*, podczas gdy wierni oraz zaproszeni goście czekali zgodnie z przepisami liturgicznymi na zewnątrz świątyni. Większość paramentów wypożyczono na ten dzień. Jedyne biały ornat z dodatkami, który w 1887 r. na złoty jubileusz kapłaństwa papież Leon XIII otrzymał z Münster, jak również pochodzący z Hiszpanii srebrny kielich, zostały ofiarowane przez Stolicę Apostolską na własność wspólnoty katolickiej w Morągu za pośrednictwem władz diecezjalnych w Pelplinie. Warto także wspomnieć o wykonanej dla omawianej placówki duszpasterskiej puszcze na hostie, którą podarowała mieszkanka Poczdamu, wywodząca się z powiatu morąskiego. Oprócz tego posiadano jedynie nakrycie ołtarzowe przekazane spod Morąga i nakrycie na balustradę

²¹ C. L ü d t k e, art. cyt., s. 198–199.

²² Amtl. Kirchenblatt, 1899, s. 59; *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen*, art. cyt., s. 22; *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen (Ostpreußen)*, „Bonifatiusblatt“ 1891, nr 2, s. 25, P. R o m a h n, dz. cyt., s. 122; J. W i ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 285; W. Z a w a d z k i, dz. cyt., s. 36. Zob. także A. S z y r g e n s, *Das Norddringen des Katholizismus in Ostpreußen*, Leipzig 1897, s. 22.

²³ C. L ü d t k e, art. cyt., s. 199.

ołtarzową, którą ofiarowała mieszkanka Pelplina²⁴. Po poświęceniu kościoła podczas przemowy wikariusz generalny Lüdtkę podkreślił, że wzniesiona świątynia jest dziełem Boga i miłości bliźniego, okazywanej zwłaszcza w obu sąsiednich diecezjach – chełmińskiej i warmińskiej. Wspomniał również o dobroczyńcach kościoła, wśród których wymienił ówczesnego biskupa chełmińskiego Leona Rednera i warmińskiego Andrzeja Thiela oraz zasłużonych zmarłych duszpasterzy – ks. Augusta Blanka z Miłakowa i ks. Andreasa Wunderlicha. Do swojej przemowy ks. Lüdtkę dołączył życzenia, aby nowy dom Boży przez lata i pokolenia był miejscem modlitwy i ofiary, łaski i pokoju²⁵. Z kolei podczas uroczystej sumy połączonej z Pierwszą Komunią św. trojga dzieci, ks. Kolberg z Pasłęka uwypuklił paralełę między poświęceniem domu Bożego i uświęceniem duchowej świątyni w sercach dzieci przez przyjęcie Zbawiciela w sakramentach św. Pomimo, że poświęcenie przypadło w dzień powszedni przybyli na tę uroczystość liczni wierni z miasta i ze wsi, niektórzy nawet z daleka, a także niekatolicy. W sumie kościół mieszczący 400–500 osób był wypełniony²⁶.

Po zakończonych obrzędach liturgicznych udano się na posiłek, w trakcie którego ks. Lüdtkę wznosił toast za papieża i cesarza; landrat Adolf von Thadden wspominał biskupów chełmińskiego i warmińskiego, natomiast archiprezbiter Gerigk podziękował burmistrzowi, który wspomagał 24 lata wcześniej działania kuratusa miłakowskiego dotyczące wyboru pomieszczenia na pierwszą katolicką mszę św. w Morągu²⁷. Od czasu wybudowania kościoła 12 razy w ciągu roku sprawowano w nim msze św.: 8 razy przyjeżdżał duszpasterz z Pasłęka, 2 razy z Miłakowa i dwa razy z Pelplina. W 1899 r. odnotowano, że proboszcz Julius Hennig z Pasłęka mimo znacznej odległości przyjeżdża każdej soboty do Morąga, aby przeprowadzić lekcje religii dla 32 dzieci²⁸. Tego samego roku rozpoczęto w Morągu budowę plebanii oraz stajni z przeznaczeniem dla przyszłego duszpasterza, który miał zamieszkać w tym mieście. Zakończenie inwestycji przy wspomnianych budynkach zaplanowano na początek 1900 r., a jej kosztorys szacowano na 14 049 marek (11 479 marek + 2570 marek)²⁹. Niestety, sfinalizowanie prac budowlanych przeciągnęło się kilka miesięcy³⁰. Decyzję w sprawie ustanowienia w Morągu kuracji podjęto 26 listopada 1900 r.³¹. Pierwszym duszpasterzem placówki misyjnej został 15 grudnia 1900 r. Stephan von Lipinski³². Biskup chełmiński Augustyn Rosentreter już 23 listopada 1900 r. zdecydował, że od 1901 r. przyszły duszpasterz z Morąga będzie również sprawował nabożeństwa w Zalewie³³. Dom misyjny wraz z kaplicą wybudowano

²⁴ C. L ü d t k e, art. cyt., s. 199–200.

²⁵ Tamże, s. 200.

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ Amtl. Kirchenblatt, 1899, s. 59.

²⁹ Tamże.

³⁰ Arch. Paderborn, Teczka: Mohrungen (14 V 1900).

³¹ *Urkunde über die Errichtung einer Kapellengemeinde in Mohrungen*, Amtl. Kirchenblatt, 1904, s. 49–50.

³² Amtl. Kirchenblatt, 1900, s. 102; H. M r o s s, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 172; W. Z a w a d z k i, dz. cyt., s. 233.

³³ Amtl. Kirchenblatt, 1900, s. 102.

w tym miejscu w 1904 r. Uroczystość poświęcenia przypadła 26 grudnia 1904 r.³⁴. Mszę św. sprawowano w tej miejscowości 12 razy w ciągu roku³⁵.

Placówka duszpasterska w Morągu otrzymała prawa *parafii sukursalnej* 25 listopada 1903 r. Władze państwowe zaaprobowaly zmianę jej statusu prawnego 9 marca 1904 r., o czym poinformowano pismem z 7 kwietnia 1904 r. Do opisywanej parafii włączono 154 miejscowości. Z trzech stron przylegała do diecezji warmińskiej granicząc z nią w powiatach sztumskim, pasłęckim i olsztyńskim³⁶.

FINANSE PLACÓWKI DUSZPASTERSKIEJ

W 1872 r. na sprawowanie okresowych nabożeństw w Morągu Stowarzyszenie św. Bonifacego i Wojciecha w Pelplinie, które wspomagało placówki duszpasterskie na obszarze diaspory diecezji chełmińskiej, przeznaczyło 16 talarów³⁷. Finansowano ponadto odprawianie nabożeństw we wspomnianej miejscowości w 1879 r., niestety nie można jednoznacznie stwierdzić, ile pieniędzy przekazano na ten cel³⁸. Podobna sytuacja miała miejsce w 1882 r.³⁹. Dwa lata później na opłaty związane z posługą sakramentalną w Morągu i Zalewie stowarzyszenie wydało 168 marek⁴⁰. Od 1885 r. do 1894 r. za sprawowanie okresowych nabożeństw w Morągu wypłacano po 48 marek zapomogi⁴¹. W 1895 r. dotacja ta wzrosła do 352 marek⁴², natomiast rok później na ten cel przeznaczono już tylko 200 marek⁴³. Podobną kwotę wypłacano w latach 1897–1899⁴⁴. W 1900 r. na sprawowanie okresowych nabożeństw w Morągu oraz dopłatę do grudniowej pensji duszpasterza wypłacono 250 marek⁴⁵. W kolejnym roku dotowano duszpasterza (600 marek) oraz organistę i zakrystiana (200 marek)⁴⁶.

Na budowę świątyni w Morągu przeznaczono m.in. część jałmużny wielkopostnej zebranej w diecezji chełmińskiej w 1888 r.⁴⁷. W odpowiedzi na prośbę dotyczącą wsparcia materialnego powyższego projektu od 31 marca 1889 r. do 27 stycznia 1890 r. wpłynęły donacje z następujących diecezji: chełmińska – 5289,69 marek, warmińska – 1009,95 marek, trewirska – 105 marek, kolońska (archidiecezja) – 23 marki, fuldeńska – 10 marek, paderborneńska – 3 marki, wrocławska – 12 ma-

³⁴ *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, dz. cyt., s. 386.

³⁵ Tamże, s. 385; P. R o m a h n, dz. cyt., s. 122.

³⁶ *Urkunde über die Errichtung einer Kapellengemeinde in Mohrunen*, art. cyt., s. 49–50; *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, dz. cyt., s. 385; *Rocznik Diecezji Warmińskiej 1985*, Olsztyn 1985, s. 304; P. R o m a h n, dz. cyt., s. 122; J. W i ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 285; W. Z a w a d z k i, dz. cyt., s. 36.

³⁷ *Amtl. Kirchenblatt*, 1873, s. 25.

³⁸ *Amtl. Kirchenblatt*, 1880, s. 35.

³⁹ *Amtl. Kirchenblatt*, 1883, s. 32.

⁴⁰ *Amtl. Kirchenblatt*, 1885, s. 6.

⁴¹ *Amtl. Kirchenblatt*, 1886, s. 23; 1887, s. 2; 1888, s. 20; 1889, s. 15; 1890, s. 8; 1891, s. 11; 1892, s. 4; 1893, s. 4; 1894, s. 6; 1895, s. 7.

⁴² *Amtl. Kirchenblatt*, 1896, s. 8.

⁴³ *Amtl. Kirchenblatt*, 1897, s. 7.

⁴⁴ *Amtl. Kirchenblatt*, 1898, s. 12; 1899, s. 17; 1900, s. 22.

⁴⁵ *Amtl. Kirchenblatt*, 1901, s. 22.

⁴⁶ *Amtl. Kirchenblatt*, 1902, s. 15.

⁴⁷ *Amtl. Kirchenblatt*, 1889, s. 18.

rek oraz limburska – 0,10 marek. W sumie uzyskano 6452,74 marki⁴⁸. Wartość donacji ze strony Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn na budowę kaplicy w Morażu wyniosła w 1890 r. 6000 marek⁴⁹, zaś z kolońskiego komitetu diecezjalnego stowarzyszenia – 500 marek⁵⁰. W tamtym czasie katolicy poszczególnych diecezji przekazali na rzecz opisywanej budowy następujące kwoty: diecezja chełmińska – 2355,80 marek, warmińska – 206,75 marek, wrocławska – 165 marek, trewirska – 101 marek, paderborneńska – 4 marki, archidiecezja kolońska – 50 marek, limburska – 7 marek, diecezja Roermond – 12 marek, Osnabrück – 3 marki, Münster – 1000 marek i Regensburg – 50 marek⁵¹. Warto nadmienić, że kosztorys inwestycji opiewał na 27 000 marek⁵². Brakowało zatem jeszcze około połowy wskazanej sumy⁵³. Z kolei komitet diecezjalny Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha w Pelplinie przekazał na ten cel w 1892 r. 2000 marek⁵⁴, zaś rok później – 1000 marek⁵⁵.

Po wybudowaniu i poświęceniu kościoła w 1893 r. zestawiono całkowite wpłaty katolików z poszczególnych diecezji na wymieniony cel. Najwięcej przekazała diecezja chełmińska – 15 706,48 marek i warmińska – 5325,70. Z Münster przesłano 2030,05 marek, z Kolonii – 1073 marki, z Trewiru 756 marek, z Wrocławia 177 marek a z Salzburga – 100 marek. Poniżej 100 marek otrzymano z Regensburga (50 marek), Würzburga – 11,30 marek, Fuldy – 10 marek, Paderborn – 7 marek, Limburga – 6,10 marek i Osnabrück – 3 marki. Łącznie z donacjami ze Stowarzyszenia św. Bonifacego uzyskano 31 267,63 marek, zaś wydano 31 611,23 marek. Pozostałą kwotę 343,60 marek prawdopodobnie ulokowano na rachunku bankowym. Poza tym omawiana placówka duszpasterska była w posiadaniu kapitału o wartości 500 marek ofiarowanego przez dobroczyńcę oraz ok. 1200 marek kapitału ziemskiego na budowę plebanii⁵⁶.

W 1894 r. z komitetu diecezjalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego i Wojciecha w Pelplinie otrzymano na fundusz budowy domu parafialnego – 1200 marek, zaś na tzw. fundusz dotacyjny – 500 marek⁵⁷. Rok później z tego źródła na wspomnianą inwestycję przekazano 2000 marek⁵⁸. Z myślą o wzniesieniu plebanii i stajni w Morażu biskup chełmiński Augustyn Rosentreter zarządził kolektę, którą przeprowadzono w kościołach diecezji chełmińskiej w Uroczystość Wszystkich Świętych 1899 r.,

⁴⁸ *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen*, art. cyt., s. 22.

⁴⁹ *Sitzung des General-Vorstandes des Bonifacius-Vereins vom 12. Februar 1890*, „Bonifatiusblatt“ 1890, nr 3, s. 34; „Ermländisches Kirchenblatt“ 1939, nr 11, s. 158; *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, dz. cyt., s. 386; P. R o m a h n, dz. cyt., s. 122.

⁵⁰ *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen (Ostpreußen)*, art. cyt., s. 26.

⁵¹ Tamże.

⁵² *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen*, art. cyt., s. 22.

⁵³ *Der Bau eines Missionshauses nebst Kapelle zu Ehren des hl. Joseph in der Kreisstadt Mohrungen (Ostpreußen)*, art. cyt., s. 26.

⁵⁴ Aml. Kirchenblatt, 1893, s. 4.

⁵⁵ Aml. Kirchenblatt, 1894, s. 6.

⁵⁶ C. L ü d t k e, art. cyt., s. 201.

⁵⁷ Aml. Kirchenblatt, 1895, s. 7.

⁵⁸ Aml. Kirchenblatt, 1896, s. 8.

bądź w przypadającą po niej niedzielę⁵⁹. W 1899 r. Stowarzyszenie św. Bonifacego i Wojciecha w Pelplinie przekazało na plebanię (oraz stajnię) dla przyszłego duszpasterza 1000 marek⁶⁰.

* * *

Dzieje morąskiej placówki duszpasterskiej w XIX wieku stanowią dowód zaangażowania zarówno władz diecezji chełmińskiej, jak i warmińskiej w rozwój Kościoła katolickiego w diasporze. Ofiarność wiernych oraz wsparcie materialne organizacji katolickich, zwłaszcza Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn, zagwarantowały miejscowej ludności sposobność uczestniczenia w życiu sakramentalnym, a także umożliwiły edukację religijną dzieci oraz wzniesienie budynków kościelnych. Niestety, w trakcie drugiej wojny światowej kościół pw. św. Józefa został zniszczony⁶¹.

THE HISTORY OF THE CATHOLIC PASTORAL INSTITUTION IN MORĄG IN THE 19th CENTURY

SUMMARY

The first Catholic Mass in Morąg was celebrated on 17th October 1869 by the priest Anton Gerigk. Since then, he celebrated religious services in that place four times a year. One of the places of worship was an inn called "Gasthof zur Ostbahn". The priest August Blank from Miłakowo made efforts to buy real property that would be the basis for the building of a mission station in the town. Catholic services in Morąg were resumed in 1884 (after a 4 years' break) by the priest Anton Malies from Pasłęk. The permission to build a chapel and a presbytery was obtained on 29th October 1888. The investment was launched in 1892, but, due to the lack of funds, the plans to build the presbytery were temporarily abandoned. The architectural plans were created by Otto, head of the planning and building office from Chojnice. The foundation stone of the new temple in Morąg was laid on 3rd August 1892, and the dedication of the church to Saint Joseph took place on 4th October 1893. In 1899, the building of a presbytery was commenced in the town. Stephan von Lipinski was appointed as the first priest in Morąg. The parish was founded on 25th November 1903. The said pastoral institution was supported financially by, among others, the Boniface Association in Paderborn.

⁵⁹ Amtl. Kirchenblatt, 1899, s. 59.

⁶⁰ Amtl. Kirchenblatt, 1900, s. 22.

⁶¹ Por. J. Wiśniewski, dz. cyt., s. 286; W. Zawadzki, dz. cyt., s. 36.

GESCHICHTE DER KATHOLISCHEN SEELSORGEVERTRETUNG IN MOHRUNGEN DES XIX. JAHRHUNDERT

ZUSAMMENFASSUNG

Die erste hl. Messe seit der Reformation las in Mohrungen am 17. Oktober 1869 Pfarrer Anton Gerigk. Seitdem zelebrierte er viermal pro Jahr den Gottesdienst in diesem Ort. Ausgetübt wurde der Kult u. a. im Wirtshaus „Gasthof zur Ostbahn“. Um den Kauf der Immobilie, die Basis zur Erekation einer Missionsstation in dieser Stadt sein würde, bemühte sich Pfarrer August Blank aus Liebstadt. Katholische Gottesdienste nahm in Mohrungen 1884 (nach vierjähriger Unterbrechung) Pfarrer Anton Malies aus Preußisch Holland wieder auf. Der Bau einer Kapelle und eines Pfarrhauses wurde am 29. Oktober 1888 genehmigt. Begonnen wurde mit der Investition erst 1892, jedoch wegen Mangels an Finanzmitteln wurde der Bau des Pfarrhauses vorläufig vertagt. Den architektonischen Entwurf leistete Baurat Otto aus Konitz. Der Grundstein des neuen Sakralobjekts in Mohrungen wurde am 3. August 1892 gelegt, die Einweihung des Gotteshauses des hl. Josephs erfolgte am 4. Oktober 1893. 1899 wurde der Neubau des Pfarrhauses in dieser Stadt begonnen. Als erster Mohrunger Seelsorger wurde Stephan von Lipinski berufen. Die Erekation der Kirchengemeinde erfolgte am 25. November 1903. Materielle Hilfe leistete der beschriebenen Seelsorgevertretung u. a. die Gesellschaft des hl. Bonifatius aus Paderborn.